

cazuri analoge la Magdalenska Gora și Novo-Mesto.

O mare parte din mormintele de la Brezje erau de luptători. Acest lucru este demonstrat prin numeroase arme ce fac parte din inventar. S-au găsit mai ales virfuri de sulițe din fier și culturi de fier. S-au găsit de asemenea mai multe fragmente de coif și de armură.

Ca și în celelalte necropole ilirice, podoabele se găsesc din abundență. Cităm în primul rând fibulele. Se întâlnesc frecvent: tipul Certosa, fibula serpentiformă, fibula-arbaletă, fibula cu bumbi pe arc, fibula « a navicella ». Diverse asociații din morminte stabilesc contemporaneitatea tuturor acestor tipuri.

Ceramica este sărăcăcioasă. În multe morminte lipsește. Desigur că în multe cazuri este valabilă observația lui Kromer că obiectelor ceramice nu li s-a dat atenția cuvenită, Pečnik aruncându-le cu prilejul săpăturii. Dar chiar și așa, cimitirul de la Brezje se caracterizează, la fel ca și celelalte cimitire ilirice, printr-o cantitate redusă de vase în morminte.

Cronologia absolută a mormintelor mai noi de la Brezje este sec. V, eventual și începutul sec. IV i.e.n., principalul criteriu de datare fiind reprezentat de fibulele Certosa și variantele lor. Sfârșitul cimitirului de la Brezje este pus de K. Kromer în legătură cu pătrunderea celților în Slovenia, eveniment care a avut loc câteva decenii după 400 i.e.n., pe la 380 probabil. În nici unul din tumulii de la Brezje nu s-a găsit nici cea mai mică urmă celtică.

Cimitirul de la Brezje este important în primul rând pentru că ilustrează un orizont limitat cronologic, numai sec. V i.e.n., putând servi astfel drept criteriu de datare pentru alte cimitire ilirice conținând materiale dintr-o perioadă de timp mai largă și care din cauza săpăturilor nemetodice nu au putut fi definitiv clasificate. Este cazul în special al cimitirului de la Vače a cărui publicare recentă arată că imensul material din circa 2 000 de morminte poate fi utilizat numai cu valoare de catalog. Sint de asemenea de remarcat unele analogii pe o arie mai largă

a unor piese luate izolat. De exemplu zăbala de fier din tumulul VI, M₁ de la Brezje (pl. 17/5) este perfect analogă cu o piesă de la Ferigele, datată aici la sfârșitul sec. VI i.e.n. Piesa identică de la Cserzsektomaj (Ungaria) completează tabloul de răspindire a acestui tip de zăbală¹. Se dovedesc astfel strânse legături și pe această cale între lumea tracă și cea ilirică. Zăbala de la Cserzsektomaj făcând parte din grupul Vekerzug întărește relația între acesta din urmă și lumea ilirică. Importante sint și cele câteva morminte cu cai de la Brezje, care, împreună cu celelalte descoperiri de acest fel din Slovenia, pun problema influenței ilirice în obiceiul inmormintărilor cu cai de la Vekerzug și din Ungaria în general, obicei considerat ca fiind caracteristic sciților.

Al. Vulpe

GEORGIUS MIHAILOV, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*. Volumen III, *Inscriptiones inter Haemum et Rhodopem repertae*, fasciculus prior: *territorium Philippopolis. Serdicae (Sofia)*, 1961, 305 p., 259 pl., 1 hartă.

În cadență susținută apar volumele masive ale impozantului « corpus » al inscripțiilor antice grecești, descoperite pe teritoriul R. P. Bulgaria, întocmit de G. Mihailov. Este o publicație la înălțimea cerințelor științei și tehnicii moderne, atît prin documentarea și aparatul critic, cit și prin ilustrarea inscripțiilor, care au fost peste tot verificate de autor, controlate (întrucît ele mai există) și înregistrate fotografic, căutîndu-se o ilustrare cit mai amplă, în limitele posibilităților. Recenziile apărute la primele

¹ M. Párducz, *Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug*, în *ArchHung*, II, 1-3, 1952, pl. LXI/2.

două volume¹ au subliniat meritele și calitățile lor deosebite.

Materialul din zona centrală și sudică a Bulgariei, dintre Balcani și Rodope (bazinul riului Hebrus-Marița), destinat acestui volum (III) fiind mai abundent decât cel cuprins în vol. I ori II, a fost repartizat în două loturi: vol. III/1 cuprinde zona de vest, urmînd ca în vol. III/2 să intre cea de est; mai simplă și firească ni se pare însă ordinea inversă, căci IGB, I, începea de la est, dinspre Pontul Euxin. De asemenea, credem că trebuia urmată o ordine strict topografică, indiferent de importanța localităților. Vol. III/1 începe cu «capitala» și metropola Traciei Philippopolis (Plovdiv), spre a continua cu teritoriul de la nord-vest, spre sud și est. Urmînd principiul numerotării continue a epigrafelor, vol. III/1 cuprinde nr. 878—1551; ar fi deci în total 674 inscripții. De fapt însă totalul lor e mai mic, căci unele piese figurează sub două numere: de ex. «896, titulus honorarius non est repertus in regione Philippopolitana, sed in vico Borovec, v. vol. 4», sau «901, columna miliaria n. 1384 non Philippopoli (IGRR, I, 723), sed in vico Orizare inventa est»; la fel: 905, 988, 1028—30, 1032—3, 1081—8, 1100, 1109—1110, 1296—1301, 1313—4, 1372, 1378—80, 1415, 1425—9, 1443—4,

¹ *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, editit G. Mihailov, vol. I, *Inscriptiones orae Ponti Euxini*. Sofia, 1956, 262 p., 122 pl., o hartă (în IGB III/1, p. 5—6, lista recenziilor pentru IGB I, din care cea mai importantă, cu contribuții substanțiale și bibliografice suplimentară este a lui L. Robert, *Revue de Philol.*, 33, 1959, p. 165—236). Cu această ocazie am dori să semnalăm și noi două piese epigrafice omise din IGB I: 1) bază de statuie, din Dionysopolis (Balcic), AnD XIX, vol. III (1938), p. 82 ΑΝΑΞΑΝΔΡΟΣ / ΗΓΗΣΙΑΝΑΚΤΟΣ / ΜΗ. ΘΥΜΝΑΙΟΣ / ΑΦΡΟΔΙΤΗΙ; 2) lespede funerară de marmură cu relief, inscripție: (?) ΑΕΣΤΟΡΜΗ ΔΙΖ/ΔΩΝΟΣ ΓΥΝΗ ΣΟΥ. ΣΑ/ΝΟΣ, din Balcic (?), în muz. Constanța); — vol. II *Inscriptiones inter Danubium et Haemum repertae*, 1958, 257 p., 135 pl., o hartă (recenziile indicate în IGB III/1, p. 6, la care se adaugă: D. M. Pippidi, *Dacia*, IV 1960 [1961], p. 598—600).

1450—1, 1456, 1492—4, 1540—1, 1551; 1488=1489. Prin asemenea sistem (dublă numerotare, ca și cînd ar fi două piese diferite) s-a obținut un decalaj față de totalul real al epigrafelor, care este de 628 (inclusiv cele patru cu «bis» 927, 954, 1064, 1401). După părerea noastră inscripțiile ce sînt menționate «cu trimitere» într-un loc nu se cereau numerotate decât în locul unde aparțin și sînt efectiv tratate.

În 259 planșe sînt date fotografiile (majoritatea bune și clare), în general în ordinea numerică, dar și după format și felul cum se potrivesc în «oglinnda» paginii, ceea ce duce uneori la inversarea succesiunii lor firești și îngreunează căutarea lor în planșe (de ex. nr. 1116 și 1117 în pl. 83, nr. 1118 și 1119 în pl. 82; nr. 1177 și 1178 în pl. 107, nr. 1179 în pl. 106; nr. 1255 în pl. 136, 1256 în pl. 137, 1257 în pl. 136 etc.).

Încadrarea figurilor în text la locul lor, în interiorul fiecărui articol — în cazul de față prezentînd într-adevăr dificultăți față de formatul mic al IGB — ar fi oferit în schimb avantajul de a pune în față simultan textul, comentariul și imaginea monumentului respectiv, relief, statuie etc., lucru important pentru lectura și studiul scrierii. S-ar fi ușurat astfel munca și controlul din partea oricui, totdeauna și peste tot posibil, necesar și binevenit. Oricum, ilustrarea materialului epigrafic prin fotografii permite un studiu multilateral și direct al monumentelor, scrierii, figurației, artei plastice, credințelor, practicilor etc., deci o înțelegere complexă a documentelor.

Prin revizuirea integrală a textelor și a bibliografiei, autorul oferă un excelent și comod instrument de lucru: epigrafia greacă a Bulgariei apare într-o nouă lumină, iar imensul material (cu bibliografia) se află la îndemîna tuturor pentru studiu istoric, filologic-lingvistic, onomastic etc. Prin documentarea și ilustrarea sa copioasă, IGB intru-nește calitățile unei publicații model, sub trei aspecte: a) prezentarea inscripțiilor (descriere, detalii, bibliografie etc.), b) întregirea și lectura, comentariul, c) ilustrarea

fotografică. La acestea rămâne foarte puțin de observat ori de adăugat, chestiuni de amănunt care au scăpat autorului în cursul redactării și tipăririi — amănunte remarcate după o primă lectură integrală a IGB III/1.

Index librorum (p. 10—16) are unele lacune; p. 11 «Gött. Abh.» nu e explicat; la *Dacia*, lipsește N.S., I, 1957 — IV, 1960; lipsește D. Cončev, *Contribution à l'histoire du stade antique de Philippopolis*, Sofia, 1947, citat integral de câteva ori (p. 20, 26, 30, 43, 90); de asemenea S. Bojadžev, *Prinos kām istoriata na krepostnata stena na Serdica* (citat p. 20, 23, 26 etc.); ILS, citat p. 21, 22, lipsește în indicator p. 13.

În «lemma» fiecărei inscripții, se dau în primul aliniat: locul, condițiile descoperirii și păstrării etc. (uneori pe întindere de o jumătate de pagină, ca nr. 1075), în al doilea aliniat: descrierea, dimensiunile, caracteristicile piesei. Credem că ordinea mai simplă și firească era cea inversă: la început definierea și descrierea piesei, apoi restul.

Partea principală într-un corpus constă, în chip firesc, în lectura și restabilirea textului epigrafic, elementul esențial în aceste documente, a căror calitate și claritate lasă uneori mult de dorit, căci scrierea anticilor variază după zone și localități, în funcție de nivelul tehnic și cultural din fiecare teritoriu; iar lectura pune adesea probleme destul de grele cercetătorului. Unele epigrafe, mai ales în mediul rural, prezintă mereu dificultăți serioase de lectură, avînd un scris stingaci și rudimentar, obscur și neînțeles (cum e firesc «la țară»), ceea ce lasă unele pasaje ori cuvinte «indescifrabile», urmînd să fie identificate ori «ghicite» ulterior. Citeva asemenea cazuri de inadvertențe, cu ameliorările respective de lectură, sînt cele semnalate în rîndurile următoare, împreună cu unele mărunțișuri mai importante la întregiri și comentarii.

Nr. 933 Ἦρωι Πουρδ... nu poate fi decît Πουρμηρουλα, indiferent de forma aceluia «delta» final fragmentar. — 937 «quid litterae ATIII' significant non liquet», pare să fie numele dedicantului scris abreviat (cu

inițiale?). — 967 «Ζορδηγονος», pe piatră ZOPAEΓONOC cu «epsilon», eventual nume compus *Zor-degon* (cf. tracicul *Degistion* la Histria, SCIV, IX, 1958, p. 52; *Zalmodegicos*, SCIV, XI, 1960, p. 43). — 1043 «litterae a dextra ad sinistram retrorsum scriptae», ar fi de văzut dacă asemenea scriere nu rezultă din răsturnarea clișeului la executarea copieii fotografice (ca în *Izvestiia-Institut*, XIV, 1940 — 2 [1943], p. 268, fig. 359; cf. *Godišnik-Plovdiv*, 1954, p. 199). — 1062: KEACIN... este lat. *Celsina*. — 1075 «D.M. Iu(lii) Iuliani, mil. coh. III pr(aetoriae) Ant(oninianae) etc. (urmează textul grec), — ut cohortis nomen Antoniniana demonstrat, titulus sub Caracalla anno potissimum 214, ut videtur, cum imperator Thraciam lustravisset, positus erat»; dar moartea și epitaful lui Iul. Iulianus nu e necesar să stea în legătură cu trecerea împăratului M. Aurelius Antoninus (Caracalla) prin Tracia. — 1106 lectura «ὕπερ τε ἑαυτοῦ», particula τε este inutilă, nu e clară și sigură pe piatră. — 1168 la început (pe rama superioară a grupului statuar) ai aștepta o formulă ca [ὕπερ ὑγιείας]/ după care textul păstrat Κλαυδίου Λουκιανοῦ Ὀνήσιμος πραγματευτῆς χαριστήριον — 1170... Βασσος ΑΠΙΟΤΡΑΤΕΙΑΝ... ar putea fi ἀπὸ στρατεία. — 1175 lectura Ἡρωλείδου dar în fotografie se vede ΗΡΑΚΛΙΔΟΥ cum citise Dobruski. — 1204 «[α]/ΤΡΟΥ; nullam aliam facultatem supplendi video»; s-ar putea menționa însă numele trac Πυτρος (*Izvestiia-Institut*, XI, 1937, p. 284, nr. 2; Dečev, *Thrak. Sprachreste*, 1957, p. 387). — 1263, «... ΥΚΑΤ[ων...] Cončev, fortasse [ὕπερ ἑαυτοῦ] κατ'εὐχὴν ego»; mai simplu ar fi eventual numele Μο[υ]κατ[ρα]λις. — 1289, «olim in monasterio Sv. Petăr i Pavel ad vicum Batkun sito, postea periiit. Zahariev (Hirschfeld, AEM, I, 1877, 64; D.-H., Dečev, *Thr. Sprachreste*, p. 313 [Κ]οτυ[ς] Μ[ο]υκασε(ν)εος» și 1091 bis (in addenda maioris momenti, penultima pag. IGB, III/1), «Dečev, *Thr. Sprachreste*, 221 s. Kazemis citavit Heydemann, *Die ant. Marmorwerke in Athen*, 1874, 292, n. 788 aus Pazardžik: [Κ]οτυος [ὁ τ]οῦ

Καζέμεος. Non vidi inscriptionem, nec editionem. In vol. 5 tractabo ». Dar 1289 și 1091 bis este una și aceeași inscripție, dispărută de la Batkun (Pazargik) prin anii 1870—1874, apărută la Atena, citită corect de Hirschfeld (AEM, I, 64) și de Dumont-Homolle; confuzia, repetată de Dečev, a fost elucidată în Dacia, II, 1958 [1959], p. 524 s.v. Cazemis. — 1342 ΝΥΦΑΙΣ pare (în foto) să aibă intercalat un mic N după Y (la fel cu numele dedicantului *Eptecenthos*). — 1347, οΕΝΔΙΣ prima literă este un o reprezentând numai jumătatea inferioară a lui B neterminat, deci simplă grafie (eroare de lapicid), nu redarea literii B prin O în numele *Bendis*. — 1352, în r. 1 poate fi δῶρον (?), scris greșit; în r. 2 ΠΥΘΗ ar putea fi grafie eronată pentru ΠΕΥΘΗ, *Seuthes*? — 1365, scriere de la dreapta la stînga, eventual caz identic celui de la nr. 1043. — 1385, la Θεῶ Ἡρώ Κανζουρηνο, pentru acest epitet al « zeului heros », se dă o etimologie a lui V. Georgiev, total neverosimilă (*kan— « canis », zer— *g'hwēr— « bestia » etc.); dar epitetul lui Heros nu este inițial un nume de « esență divină », ci un derivat grecesc cu sufixul -ηνος etnic-demotic din numele topic *Kanzura*, conținând elementul toponomastic -zura (întrucît lectura e justă). — 1389, ΑΝΑΤΡΩΝΗ, citit (Α)ἄντρωνη, este de fapt lat. *Matrone* (nume propriu fem.); M alcătuit stingaci din doi « lambda » alăturați. — 1420, ΜΑCCOYΠΙOC, citit Μ(αρχος) Ἀσσυριος, ar putea fi o formă grecească a lat. *Mas(s)urius*. — 1465, « Κερκης est potius nomen Thracium », e sigur nume grecesc. — 1478, în text se omite un rînd ΧΑΠΙ... , discutat în aparatul critic și clar vizibil în fotografie.

Indicele (ca la vol. I și II) este detaliat, sistematic, exhaustiv; conține: antroponime (cu o inovație importantă și utilă: repartizarea lor după originea etno-lingvistică: trace, orientale, grecești, romane), numele geografice, organizarea politic-administrativă, religia, lexicul, initia carminum. Singurele erori sînt cele de amănunt rezultate din aprecierea ireală a originii unor nume: la p. 282—283, dintre numele trace trebuie eliminate *Bassos*

(roman), *Damas* (grec), *Keriskes* (nr. 1517, grafie eronată pentru *Cresce* (n)s, cum observă autorul, p. 253), *Kerkes* (grec); *Satres* (nr. 1516, roman *Satrius*); p. 283 « *Anatrone* » e *Matrone*, care trebuie intercalat la p. 286, iar la p. 285 de adăugat *Kelsina* (nr. 1062); *Calandion* (p. 284) nu e grecesc, ci roman grevizat.

În ultima pagină a volumului III/1 se dau « errata maioris momenti », tabel cu 56 cazuri; s-ar putea adăuga altele mărunte, ca: p. 11, « *Berclay* » în loc de *Barclay*; « *IGR, Paris, 1911 sq.* » în loc de 1901 sq.; p. 15, « *Lugini* » în loc de *Lugduni*; p. 19, « *Thraci victi erant* » în loc de *Thraces*; p. 20, « *Plovdivin* » în loc de *Aurelius*; p. 22, « *Aureilus* » în loc de *Aurelius*; p. 40, « *Gag.* » în loc de *Cag(nat)*; p. 59, « *unv.* » în loc de *inv.*; 85 « *Phlippopolitano* »; p. 170, r. 15, « *super* » în loc de *sub*; p. 195, « *Joukim* » în loc de *Joakim*; p. 244, 1500 în loc de 1509 ș.a. În legătură cu stilul limbii latine adoptate, semnalăm că uneori ea se abate de la tipul clasic spre latina populară și romanică; de ex. construcția cu « *quod* » în loc de *acc. + inf.*, p. 5, « *scimus, quod hoc principium non tam certum est* » s-ar fi putut înlocui cu « *scimus hoc principium non tam certum esse* », p. 229 etc.

Asemenea observații și rectificări de amănunt, explicabile într-o operă de mari dimensiuni, rezultat al unei munci individuale complexe și dificile, nu diminuează valoarea și utilitatea marelui « corpus » al lui G. Mihailov, care pune pe baze noi întreaga epigrafie și istorie antică a teritoriilor trace, putînd servi ca model pentru publicațiile epigrafice din alte țări.

I. I. Russu

BORIS GEROV, *Проучвания върху западнотракийските земи през римско време* — *Untersuchungen über die westthracischen Länder in römischer Zeit, in Годишник на Софийския Университет, филологически факултет, LIV, 3 (1959/60), Sofia, 1961, p. 155—406 (rezumat german, p. 392—406).*